

KASNOSREDNJOVJEKOVNA I NOVOVJEKOVNA GLAZIRANA KERAMIKA S LOKALITETA SV. KRIŽ U NINU

KARLA GUSAR
Odjel za arheologiju
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2
HR 23000 Zadar
kgusar@unizd.hr

UDK: 904:738.2(497.5 Nin)"653"
738.2(497.5 Nin) "14/15"
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno / Received: 2006-12-19

U radu se obrađuje kasnosrednjovjekovna i novovjekovna glazirana keramička građa pronađena u istraživanjima lokaliteta Sv. Križ u Ninu od 1969. do 2000. godine. Nalazi najvećim dijelom potječu iz gotičko-renesansne kuće otkrivene u neposrednoj blizini crkve sv. Križa. Glazirana keramika s ovog lokaliteta pripada luksuznom stolnom posuđu proizvedenom u radionicama Italije i Španjolske, koje u tom razdoblju imaju primat u proizvodnji ove skupocjene keramičke građe. Keramičkim nalazima možemo pratiti način života, kulturu življenja i gospodarske prilike u Ninu od 14. do 17. stoljeća, kao i dobre trgovačke veze naših krajeva s ostalim mediteranskim zemljama.

KLJUČNE RIJEČI: *glazirana keramika, kasni srednji vijek, lončarske radionice, Nin, novi vijek.*

Kasnosrednjovjekovna i novovjekovna glazirana keramika čini grupu brojnih i čestih arheoloških nalaza prilikom gotovo svih istraživanja. Ova vrsta keramike koja pripada luksuznom, stolnom posuđu, dosad se smatrala "recentnim nalazima", pa je stoga dugo godina bila zanemarena u hrvatskoj arheologiji. Međutim, pojedini istraživači s prikupljanjem ovog materijala započeli su još sredinom 60. godina prošlog stoljeća, kao što je slučaj i u samom Ninu.

Prvu znatniju količinu ove keramike u Ninu pronašao je 1969. godine dr. sc. Janko Belošević, prof. emeritus, istražujući lokalitet Sv. Križ.¹ U neposrednoj blizini same crkve sv. Križa s njene jugoistočne strane, pronađeni su ostatci stambene kuće iz gotičko-renesansnog razdoblja, u kojoj se pronašla velika količina ovog materijala. Istraživanja su nastavljena i 1970. godine, no nažalost ostatci te kuće nalaze se djelomično ispod današnje ceste, pa sam objekt nije bilo moguće istražiti u potpunosti. Stambeni objekt nalazio se nad ostacima antičke arhitekture, južno od rimske ulice (Plan 1). Istraživanjima su definirana dva zida koja tvore sjeverozapadni ugao kuće.² Najveći dio materijala pronađen je u otpadnoj jami i bunarima koji su pripadali kući. Unutar njih osim glazirane keramike pronađena je i znatna količina kasnosrednjovjekovnog i novovjekovnog stakla, čiji veći dio potječe iz talijanskih radionica u Muranu. Istraživanja tog lokaliteta nastavila su se u nekoliko kampanja od 1997. do 2000. godine³, kada je istraživanjem nekropole pronađen jedan manji ulomak dna glazirane posude ukrašen figuralnim prikazom. Keramički materijal pronađen na tom lokalitetu čuva se u zbirci Muzeja ninskih starina u Ninu, te u Arheološkom i Narodnom muzeju u Zadru.

¹ Najsrdačnije zahvaljujem voditelju istraživanja dr. sc. J. Beloševiću, prof. emeritusu, na ustupljenu materijalu za ovu objavu i na uvidu u dokumentaciju istraživanja.

² Sv. Križ - dnevnik terenskih istraživanja 1969. i 1970. godine. Sjeverni zid otkriven je u dužini od 9 m, a zapadni od 11,70 m. Širina zidova iznosila je oko 0,5 m.

³ J. BELOŠEVIĆ, 1999, 105; ISTI, 2000, 113, 114.

Plan 1. Položaj kuće iz gotičko – renesansnog razdoblja u okolišu crkve sv. Križa u Ninu
 Plan 1. The position of the house from the Gothic-Renaissance period in the vicinity of the Church of the Holy Cross in Nin.

Među glaziranom keramikom na lokalitetu Sv. Križ nailazimo na kvalitetne luksuzne primjerke posuđa koje se koristilo za čuvanje namirnica i serviranje hrane u vremenu od 14. do sredine 17. stoljeća. To je razdoblje procvata glazirane keramike koja se javlja po čitavoj Europi kao izuzetno cijenjena vrsta posuđa. Glazirano posuđe na istočnu jadransku obalu uvezilo se ponajprije iz radioničkih središta Italije i Španjolske, a do naše obale dolazilo je pomorskim i trgovačkim putovima koji su potvrđeni još od najstarijih vremena. Svakako važnu ulogu u razmjeni ovakve luksuzne robe imala je i Venecijanska Republika za čije dominacije na Jadranu je i najprisutnija ovakva vrsta proizvoda. Nakon sredine 17. stoljeća, u Ninu više ne nailazimo na ovakvu luksuznu robu, jer su tijekom Kandijskog rata 1646. godine Mlečani grad u potpunosti porušili, da ne bi poslužio kao tursko uporište.⁴ Nakon toga razaranja Nin više nikad nije dosegao svoju nekadašnju veličinu i važnost, što je između ostalog potvrđeno i ovim keramičkim materijalom. Najveći dio glazirane građe pronađene na tom lokalitetu potječe iz lončarskih radionica Italije, dok samo jedan ulomak potječe iz Španjolske.

Glaziranu keramiku pronađenu arheološkim istraživanjima lokaliteta Sv. Križ prema načinu izrade i tehnikama ukrašavanja možemo podijeliti na dvije osnovne vrste. To su engobirana keramika (*engobiata*) i majolika (*smaltata*).⁵ Prvoj vrsti pripadaju posude prekrivene slojem olovne glazure, ispod koje se nalazi sloj engoba. Engob je posebna vrsta svijetle gline koja se koristi da bi se u unutrašnjosti posuda dobila svijetla površina pogodna za daljnje ukrašavanje. Posude s ovom vrstom premaza mogle su se samo glazirati prozирnom ili bojanom glazurom, ili su se mogle i ukrašavati. Kod ukrašenih primjeraka najčešće se koriste dekorativne tehnike oslikavanja i urezivanja. U drugu vrstu, odnosno majoliku, ubrajamo posude koje imaju neprozirni kositreni premaz na kojem se oslikavao dekorativni motiv. Za obje vrste karakteristično je da se glazura nanosi da bi se površina posude učinila nepropusnom.

Postupak izrade keramike s caklinom tehnološki je složen proces, jer su se posude morale peći dva ili čak tri puta. Oblikovana glinena posuda nakon sušenja pekla se po prvi puta, a kod engobiranih posuda sloj svijetle gline – engoba nanosio se prije prvog pečenja. Nakon prvog pečenja predmet se mogao samo glazirati prozирnom ili koloriranom glazurom i peći, ili se mogao oslikavati i urezivati ukras, nakon čega se nanosila glazura i posuda bi se pekla po drugi puta. Kod majoličkih posuda na jednom pečeni predmet nanosila se glazura na kojoj se onda oslikavao ukras. Glazura se sastoji od staklene smjese na bazi olova (za izradu prozирnih glazura), u koju su se mogli dodavati i pigmenti metalnih oksida koji su služili za bojanje glazura. Kod majoličkih posuda u glazurnu smjesu dodavao se kositar pomoću kojeg je glazura postajala neprozirna i spremna za intervencije slikanja. Paleta boja korištenih za oslikavanje kasnosrednjovjekovnih i novovjekovnih glaziranih posuda svodi se na nekoliko osnovnih boja. Boje kojima su se oslikavale posude dobivaju se od pigmenata metalnih oksida, jednako kao i one korištene za bojanje glazura. Tako se za dobivanje zelene boje koriste oksidi bakra, za žutu antimona, za narančastu željeza, za smeđu i ljubičastu mangana, a za plavu kobalta. Osnovne razlike između ovih vrsta glazirane keramike prvenstveno se odnose na postupak izrade, tehnologiju ukrašavanja i različite dekorativne stilove unutar svake pojedine grupe.

⁴ M. NOVAK - SAMBRAILO, 1969, 179; S. M. TRALJIĆ, 1969, 543.

⁵ Osim dviju navedenih vrsta glazirane keramike, na području Nina javljaju se i nalazi treće, najjednostavnije vrste kod koje je keramičko tijelo prekriveno samo slojem glazure (*invetriata*); usp. K. GUSAR, 2006.

Daleko najbrojnija vrsta keramike pronađena na tom lokalitetu je majolika, zatim slijede gravirana i slikana engobirana keramika, dok je neukrašena engobirana keramika najslabije zastupljena. Arheološkim istraživanjima toga lokaliteta pronađeno je oko 130 ulomaka glaziranih posuda različitog stupnja sačuvanosti, a podrobnija analiza odnosi se na najznačajnije nalaze svih navedenih vrsta.

Analizu materijala započinjemo s najjednostavnijom vrstom engobirane keramike, kod koje jedini ukras iznad engoba čini kolorirana glazura. Čest nalaz koji je među ovim materijalom zastupljen jednim fragmentarnim primjerkom su poluloptaste zdjelice s prstenastom nogom, unutar koje se nalazi štitasto ispupčenje (T. I, 1). Zdjelici je slojem engoba i smeđom glazurom pokrivena samo unutrašnjost. S unutarnje strane vidljiva je i jedna nepravilna točka bez glazure, koja je zapravo ostatak otiska keramičkog podloška. Podlošci su korišteni u procesu pečenja da se posude ne bi zalijepile jedna za drugu. Ovaj tip zdjelica karakterističan je proizvod radionica talijanske pokrajine Veneto tijekom čitavog 14. i u prvoj polovici 15. st.⁶ Osim na području Italije i Dalmacije nalazimo ih i u Istri.⁷ Jednostavnim engobiranim posudama pripadaju i ulomci zelene zdjelice s obodom izvijenim prema van (T. I, 2). Nažalost, zbog fragmentarnosti nalaza točan oblik posude nije moguće utvrditi. Kao i prethodna zdjelica, tako i ovi ulomci ispod glazure imaju sloj engoba, a glazirana im je samo unutrašnjost. Komparativni materijal nalazimo u Veneciji, pa prema njemu određujemo i naše primjerke kao proizvod venetskih radionica 16. st.⁸

Slijedi grupa engobirane keramike s oslikanim ukrasom. Oslikani ornament javlja se u vidu slobodnih poteza kistom ili mrlja. Duboka zdjela koničnog oblika s prstenastom nogom na dnu, dekorirana je samo s unutarnje strane (T. I, 3). Dekoracija je rađena naizmjeničnim potezima kistom oker i zelenom bojom. Engobirana podloga ne fiksira boju koja često curi, što je vidljivo na okomitu potezu koji je poprimio češljast oblik. Na sličan način dekorirani su vrčevi pronađeni u Zadru, te na području Istre⁹, Slovenije¹⁰ i Crne Gore.¹¹ Dekoracija engobiranih posuda potezima oker i zelene boje javlja se tijekom 16. st. u radionicama Veneta i Emilije-Romagne, u koje je moguće smjestiti i ovu zdjelu.¹² Slikanoj engobiranoj keramici pripadaju i tzv. *a macculazione* posude, tj. posude s dekoracijom u vidu mrlja. Na Sv. Križu pronađeni su ulomci dvije posude otvorene forme koje je bilo moguće rekonstruirati. Prva je posuda dublji tanjur tamnozelenog fonda na kojem se javljaju mrlje svjetlije zelene boje (T. I, 4). Druga posuda po obliku i većim dimenzijama mogla bi se determinirati kao umivaonik (T. I, 5). Njenu dekoraciju čine mrlje tamnoplave boje rađene na podlozi engoba. Obje posude ukrašene su i glazirane s obje strane, a motivi su izvedeni kapanjem boje ili bacanjem spužve s bojom na površinu posude. Ninske posude na osnovi oblika i dekoracije možemo datirati krajem 16. i početkom 17. stoljeća. Ukras *a macculazione* tipičan je za venetske radionice toga razdoblja, a komparativni materijal nalazimo na zapadnoj obali Jadrana u Veneciji¹³, Padovi¹⁴, Udinama¹⁵ i Akvileji.¹⁶ Osim na tlu

⁶ S. GELICHI, 1988, 9, 14, fig. 17/2 b, 2c.

⁷ T. BRADARA, 2006, 19-20, T. III: 30.

⁸ F. SACCARDO, 1993, 147-149.

⁹ I.J. ŠIREC, 1985, 92, kat. 7, 12; R. CUNJA, 2004, 97-99.

¹⁰ T. SCHEIN, 1999, T. XVI, 5; B. RAVNIK TOMAN, 1999, T. XX, 2.

¹¹ M. ZAGARČANIN, 2004, kat. 102.

¹² A. M. VISSER TRAVAGLI, 1990, 59-60; G. C. BOJANI, 1997a, 66-68.

¹³ F. SACCARDO, 1987, 211, fig. 3 nn. 56-61; ISTA, 1993, 149-150, fig. 9/5-7.

¹⁴ O. MAZZUCATO, 1970, 7, fig. 10.

¹⁵ A. LEONARDUZZI, 1993, 56.

¹⁶ L. BERTACCHI, 1977, kat. 60-86.

Italije, mrljasto ukrašene posude javljaju se i na istočnoj jadranskoj obali u Sloveniji¹⁷, Istri¹⁸, Dalmaciji¹⁹ i Crnoj Gori²⁰.

Posebnu skupinu unutar engobirane keramike čini gravirana ili *sgraffito* keramika. Za taj tip karakteristično je da se dekoracija izvodi graviranjem, odnosno urezivanjem ukrasa na engob. Za izradu ovakve vrste ukrasa koriste se oštri šiljak i tupa šira daščica, zavisno od efekta koji se želi postići. Nakon graviranja posude se oslikavaju, nakon čega su spremne za glaziranje. Keramika ove grupe u Ninu zastupljena je u monokromnoj i polikromnoj varijanti.

U najstarije nalaze gravirane keramike ubrajamo ulomak gornjeg dijela zeleno glazirane bikonične zdjele (T. I, 6). Zdjela ima vertikalni obod ispod kojeg se s vanjske strane nalaze tri plastične trake na kojima se nalazi dekorativni motiv okomitih crtica rađen utiskivanjem. Zdjela je gravirana i glazirana samo s unutarnje strane. Ispod otvora u unutrašnjosti je ugraviran vertikalno postavljen stilizirani polilobatni list. Po načinu dekoracije i obliku ovu posudu moguće je vezati uz krug *padanske arhajske gravirane keramike*. To je grupa najstarije gravirane keramike čije ishodište nalazimo u talijanskim radionicama u dolini rijeke Pad, koja se krajem 14. i tijekom 15. st. širi i na ostale radioničke centre u Italiji. Komparativni materijal na tlu Hrvatske nalazimo među posudama pronađenim istraživanjima Dioklecijanove palače u Splitu.²¹ Posudama iz Nina i Splita zajednički je način dekoracije kao i sam oblik posuda, a proizvod su venetskih radionica kasnog 14. i početka 15. st. Istom krugu arhajske gravirane keramike pripada i polikromno ukrašen vrč trbušastog oblika koji završava ravnom stopom na dnu (T. II, 1). Vrš ima trolisni otvor i trakastu ručicu. Središnji dekorativni motiv smješten je unutar medaljona, u kojem se nalazio vegetabilni motiv, danas nepotpun. Medaljon je obrubljen nizovima polukružnih listova, a ostala površina vrča podijeljena je na pravokutna polja unutar kojih su dvostruke okomito postavljene valovite linije. Isti motiv valovitih linija ponavlja se i na ručici vrča. Razdjelnice pravokutnih polja čine trake ispunjene zelenom bojom koje se javljaju i na centralnom medaljonu. Ispod otvora vrča je pojas ispunjen motivima u obliku vodoravno položenih dvostrukih V linija. Gravirani ukras vrča dopunjen je oker i zelenom bojom. Sličnu dekoraciju nalazimo na vrčevima iz Udina²², Padove²³ i Ferrare²⁴, te na ulomku vrča iz Dioklecijanove palače u Splitu.²⁵ Kod tih primjeraka u središnjem medaljonu nalazi se stilizirano stabalce ili florealni motiv, a i ostali dio površine vrčeva ukrašen je na način identičan našem. Prema ovom komparativnom materijalu i ninski vrč ubrajamo u krug arhajske *graffite* koja je izrađena u venetskim radionicama tijekom 15. stoljeća.

Gravirana keramika 16. stoljeća među ovim materijalom zastupljena je uglavnom manjim fragmentima monokromno i polikromno glaziranih posuda otvorene forme. No, zbog velike fragmentiranosti nalaza nije moguće točnije utvrditi ni originalne dekorativne motive, ni radionička središta iz kojih potječe ta keramika. Isto razdoblje obilježeno je i korištenjem novih tehnika ukrašavanja. Dok se u ranijim razdobljima graviranje izvodilo isključivo ostrim

¹⁷ M. GUŠTIN, 1991, kat. 72, 86; R. CUNJA, 1999, 133, T. IX, 5.

¹⁸ L.J. ŠIREC, 1995, kat. 1; T. BRADARA, 2001, 34; R. CUNJA, 2004, 95, kat. 227-241.

¹⁹ H. ZGLAV-MARTINAC, 2001, 36-37; ISTA, 2002, 169-170; ISTA 2004, 77-78, kat. 281-287; K. GUSAR, 2006a, 142, Fig. 2.

²⁰ M. ZAGARČANIN, 2004, 34, 35, kat. 43, 44, 115, 119, 129, 165.

²¹ H. ZGLAV-MARTINAC, 2001, 20-21; ISTA 2004, kat. 68-71.

²² A. LEONARDUZZI – C. VALENT, 1993, kat. 234.

²³ F. COZZA 1988, kat. 69, 70; R. MAGNANI - M. MUNARINI, 1998, kat. 21, 29.

²⁴ A. M. VISSER TRAVAGLI, 1990, kat. 1, 2.

²⁵ H. ZGLAV-MARTINAC, 2004, kat. 83.

šiljastim instrumentom (*a punta*) čime se postiže urezani ukras u vidu tankog crteža, sada se češće koristi tupa šira daščica (*a stecca*). Daščica odstranjuje širi sloj engoba i daje površini posuda reljefni izgled. Također je česta i kombinacija tih dviju tehnika (*a punta e stecca*) koja, uklanjajući engob, ostavljaju vidljivo keramičko tijelo koje se pokriva prozirnom ili bojanom glazurom. Učestali nalaz među graviranom keramikom sa Sv. Križa čine upravo ovakve posude s zelenom ili žućkastom glazurom. Među zanimljive primjerke ubrajamo ulomak zeleno glaziranog vrča, kojem je sačuvana ravna stopa na dnu i donji dio tijela (T. II, 2). Na sačuvanu dijelu trbuha vidljivo je da je dekorativni motiv podijeljen na pravokutna polja koja su međusobno odijeljena paralelnim linijama. U jednom od polja nalaze se dvije dijagonalne linije koje ga dijele na četiri trokutasta isječka, a u svakom od njih nalazi stilizirani motiv brdašaca (*monticelli*) koji su vrhovima okrenuti jedan prema drugom. Ova polja s *monticello* motivima izmjenjuju se s pravokutnim poljima ispunjenim uskim palmetama. Ovako ukrašene posude karakteristika su radionica Emilije-Romagne, a osobito su česte u Modeni i Bologni u drugoj polovici 16. i početkom 17. stoljeća.²⁶ Zanimljivost tog vrča je i u tome da se *monticello* motiv rađen *a punta e stecca* tehnikom u Italiji najčešće javlja na posudama otvorene forme.²⁷ Ovom vremenskom razdoblju pripadaju i *lionata* gravirane posude nazvane tako zbog svoje specifične žućkaste boje kojom oponašaju boju lavljeg krzna. U materijalu koji potječe sa Sv. Križa zastupljene su *lionata* posude rađene *a punta* i *a stecca* tehnikom, kao i njihove kombinacije. Jedan takav primjer je ulomak zdjele sa sačuvanim dijelom oboda i stijenke, glaziran s obje strane (T. II, 3). S unutrašnje strane na obodu zdjele su paralelne horizontalne linije ispod kojih je stilizirani vegetabilni motiv, kojeg tvore listolika polja, unutar kojih je motiv naopako postavljene stilizirane palmete. I ovaj ulomak zdjele mogao bi se smjestiti u radionice Emilije-Romagne tijekom druge polovine 16. ili početkom 17. st., kod kojih je ovakva palmeta dosta čest motiv.²⁸

Kraj 16. i prvu polovicu 17. stoljeća među graviranom keramikom obilježavaju nalazi *kasne graffite*, kod koje se javlja opadanje kvalitete u izradi i dekoraciji posuda. Pad kvalitete ponajviše se očituje u izvedbi crteža koji je rađen brzo i površno, što često dovodi do karikiranih prikaza, naročito životinjskih i ljudskih likova. Kasnoj graviranoj keramici pripada i jedna cjelovito sačuvana zdjelica, ukrašena i glazirana s obje strane (T. II, 4). Zdjelica je zvonastog oblika s obodom izvijenim prema van i malom nožicom na dnu. U središtu posude s unutrašnje strane nalazi se motiv stiliziranog stabalca smokve. Krošnja se dijeli na tri grane od kojih svaka završava listom koji je ispunjen poprečnim potezima. Oko stabalca nalaze se antitetične vitice koje se nazivaju motiv *alla trevisana*. Isti motiv ponavlja se i na vanjskom plaštu posude, a čini ga grančica s dvije vitice koje su okrenute jedna prema drugoj. Gravirani ornament zdjelice na objema stranama dopunjen je oker, zelenom i plavom bojom. Zdjelice s identičnom dekoracijom vitica pronađene su među teretom potopljenog broda kod otočića Gnalić u blizini Biograda²⁹, u Zadru³⁰, te na području Istre³¹ i Crne Gore³². Ornament *alla trevisana* čest je na posudama proizvedenim u Venetu tijekom posljednje četvrtine 16. i u prvim desetljećima 17. st., a njegova produkcija potvrđena je u Trevisu i Veneciji nalazima radioničkog otpada.³³

²⁶ S. NEPOTI, 1991, 325-327, kat. 337-342.

²⁷ S. NEPOTI, 1991, 176; G. REGGI, 1971, kat. 218-220, 223, 224.

²⁸ S. NEPOTI, 1991, 322-323.

²⁹ S. PETRICIOLI, 1968, 74; THE VENETIAN SHIPWRECK, 2004, 48; Z. MILEUSNIĆ, 2006, 105, Fig. 4.

³⁰ K. GUSAR, 2006a, 144.

³¹ IJ. ŠIREC, 1995, 145; R. CUNJA, 2004, 115-116.

³² M. ZAGARČANIN, 2004, kat. 135.

³³ F. SACCARDO, 1993, 147-149; R. MAGNANI – M. MUNARINI, 1998, kat. 417-420.

Druga vrsta keramike nađena na ovom lokalitetu je majolika. Njenu najstariju grupu čini tzv. *arhajska majolika*, pod kojom podrazumijevamo nalaze keramike s kositrenom glazurom nastale na području sjeverne i srednje Italije od 13. do početka 15. stoljeća. Ona je u Ninu zastupljena sa svega nekoliko ulomaka vrčeva. Vrčevi imaju tijelo kruškolikog oblika i na dnu završavaju ravnom stopom. U gornjem dijelu nalazio se trolisni otvor i ručica. Unutrašnjost im je premazana olovnom, a vanjšina kositrenom glazurom, što je karakteristika ranijeg razdoblja proizvodnje majolike. Nekoliko ulomaka vrčeva pripadaju *standardnoj arhajskoj majolici*, a ukrašeni su vegetabilnim motivima u smeđoj i zelenoj boji. Standardnu arhajsku majoliku karakterizira dekoracija izvedena isključivo s ove dvije boje. Jedan veći ulomak ukrašen je dekorativnim motivom hrastovog lista (T. II, 5). Obrubni crtež izveden je smeđom, a listovi su ispunjeni zelenom bojom. Izgleda da je motiv bio smješten unutar medaljona kojeg tvore duguljasti savijeni listovi. Paralele nalazimo na vrču s motivom hrastova lista pronađenom na lokalitetu Bribir, koji je za razliku od našeg oslikan i plavom bojom.³⁴ Naš ulomak vrča mogli bi smjestiti u umbrijski radionički krug tijekom druge polovice 14. st., čiji najpoznatiji centar Orvieto za dekoraciju arhajske majolike često koristi taj motiv.³⁵

Najbolje sačuvani primjerak je donji dio vrča na ravnoj stopi (T. II, 6). S frontalne strane vrča postavljen je dekorativni motiv grupiran oko centralnog motiva četverolatičnog cvijeta. Oko cvijeta prekrizhenog dvostrukim dijagonalnim linijama nalaze se prepleteni kapljasti ornamenti ispunjeni krugovima i mrežastom dekoracijom. Obrubni crtež rađen je smeđom bojom i ispunjen plavom. Zbog malog postotka kositra u glazuri, caklina vrča loše je sačuvana. Taj vrč pripada skupini *plave arhajske majolike*. Kod ove grupe arhajske majolike koja se javlja u 14. st. standardna zeleno-smeđa bikromija ponešto je izmijenjena, pa se za oslikavanje dekorativnih motiva umjesto zelene boje češće pojavljuje plava. Ukrašni ornamenti ninskog vrča slični su vrču iz Faenze ukrašenom prepletom traka u smeđoj, zelenoj i plavoj boji, pa bi možda i njega mogli pripisati faentinskim radionicama u posljednjim desetljećima 14. st.³⁶ Svakako je potrebno istaknuti da je Sv. Križ do sada jedini lokalitet u Ninu na kojem je pronađena arhajska majolika, a na području Dalmacije njene značajne količine nađene su na Bribiru³⁷, u Splitu³⁸ i Zadru.³⁹

Sljedeću stilsku i kronološku grupu majolike u Ninu tvori majolika koja pripada *strogom stilu (stile severo)* koji se dijeli na nekoliko podgrupa. Najranija grupa strogog stila pronađena na Sv. Križu je ona s dekoracijom *cvjetne gotike (famiglia gotico-floreal)*. Ovako ukrašene posude javljaju se tijekom druge polovice 15. i prve polovice 16. st.⁴⁰ U ovom razdoblju ističu se radionice grada Faenze u Emiliji-Romagni, koje preuzimaju primat u proizvodnji keramičkog posuđa raznih oblika, od kojih se svakako ističu vrčevi. Takav je slučaj i u Ninu, gdje je keramika ove grupe uglavnom zastupljena ulomcima vrčeva s dekoracijom kasnogotičke inspiracije. Vrčevi su trbušastog oblika, s trolisnim otvorom, trakastom ručkom i ravnom stopom na dnu. Premazani su mliječno bijelom kositrenom glazurom, na kojoj je slikani ornament rađen uglavnom kobaltno plavom bojom, uz dodatak oker i žute boje. Glavnina dekoracije smještena je unutar kružnog plavog medaljona s obrubom u obliku ljestvi, prema čemu se i naziva *a scaletta*.

³⁴ V. DELONGA, 1992, 369.

³⁵ D. WHITEHOUSE, 1967, 74, PL. XXIV b.

³⁶ G. GARDELLI, 1986, 84-85.

³⁷ V. DELONGA, 1992, 357-373; ISTA, 1996, 62-64.

³⁸ J. BUERGER, 1979, T. 12, 13/A-E, H, I; H. ZGLAV-MARTINAC, 2001, 16-17; ISTA, 2002, 169, cat. 4.; ISTA, 2004, 53-56, kat. 102-112.

³⁹ S. PETRICIOLI, 1968, 6; ISTA, 1971; ISTA, 1973, ISTA, 1995.

⁴⁰ G. BALLARDINI, 1938, 10; G. C. BOJANI, 1997, 3.

Medaljon je okružen ili polupalmetama koje izgledaju poput lepezastih izdanaka (*a ciuffo* motiv) ili vodoravnim pojasevima ispunjenih kosim i prekrštenim crticama. Prizori unutar medaljona su razni, pa se tako javljaju vegetabilni i geometrijski motivi, životinjske i ljudske figure, te religiozna i heraldička tematika. Zanimljiv nalaz ovog tipa je ulomak trbuha vrča ukrašenog motivom grba (T. III, 1). Grb je smješten unutar medaljona, a sastoji se od naizmjeničnih kosih pruga plave i bijele boje. Obrubljen je trakom oker boje, a nizovi kosih poteza nalaze se s obje strane *a scaletta* medaljona. Identičan grb nalazimo na dobro sačuvanom vrču iz Narodnog muzeja u Zadru,⁴¹ a zanimljivo je napomenuti da je najveća količina ovih vrčeva u Dalmaciji pronađena upravo u Zadru čiji veći dio potječe iz radionica Faenze. Istom stilu pripada i ulomak donjeg dijela zdjelice na maloj nožici (T. III, 2). U središtu dna nalaze se plave ukrižene linije oko kojih se nižu motivi radijalno postavljenih stiliziranih brdašaca oker boje. Oko ovog motiva je niz koncentričnih plavih kružnica između kojih se izmjenjuju jajoliki motivi i točkice. Ulomak je moguće usporediti sa zdjelicama pronađenima u Zadru⁴², Udinama⁴³, Akvileji⁴⁴ i Faenzi⁴⁵. Posude s dekoracijom cvjetne gotike pronađene u Ninu moguće je smjestiti u faentinski radionički krug druge polovine 15. st., no ne treba isključiti ni produkciju drugih centara u Romagni koji često kopiraju faentinske motive.

Nakon grupe cvjetne gotike slijede stilovi renesansne inspiracije. Prva polovica 16. st. zastupljena je zdjelicom *alla porcellana* dekoracije. *Alla porcellana* grupa označava majoličke posude inspirirane kineskim porculanom dinastije Ming. Dekoracija ovih posuda slikana je kobaltno plavom bojom na sjajnoj bijeloj podlozi, čime se imitira izgled porculanskih posuda. Na plaštu posuda javljaju se uglavnom vegetabilni motivi vitica i cvijeća, dok se na dnu nalaze razni prikazi poput pejsaža, ptica, srca, topova, brodova i sl. Ninska zdjelica zvonolikog je oblika s obodom lagano izvijenim prema van i malom nožicom na dnu, a ukrašena je s obje strane (T. III, 3). U unutrašnjosti ispod otvora teku polupalmete, ispod kojih su lučne vitice sa sitnim grozdovima i listićima. Unutar kružnog medaljona na dnu je centralni motiv. U medaljonu je prikaz stiliziranog pejsaža s izlazećim Suncem. Sunce je oblikovano kao kugla iz koje se prema gore izvijaju zrake, a iznad njega naznačeno je i nebo. S vanjske strane zdjelice nižu se kosi nepravilni potezi, a unutar stajaćeg prstena nalazi se stilizirani monogram. Monogram je vjerojatno potpis lončara, jer je u tom razdoblju dosta uobičajeno da majstori potpisuju svoje proizvode. Slično ukrašena zdjelica pronađena je istraživanjima Starog Bara u Crnoj Gori.⁴⁶ Na temelju analognih primjeraka s romanjolskog područja, ovu zdjelicu pripisujemo radionicama Faenze tijekom prve polovice 16. st.⁴⁷

Renesansnoj majolici 16. stoljeća pripada i zdjelica ukrašena vegetabilnom dekoracijom (T. III, 4). Zvonasta je oblika s malim stajaćim prstenom na dnu. U unutrašnjosti ispod otvora izmjenjuju se kružnice žute, okersmeđe, zelene i plave boje. Ispod ovog ukrasa je vijenac s listićima i grančicama koje završavaju bobicama. Vijenac uokviruje središnji motiv cvijeta na dnu. Oko njegova tučka nižu se latice između kojih su grančice s bobicama. Latice su identične listićima na vijencu, a ponavlja se i motiv grančica s bobicama. Obrubni crtež rađen je plavom bojom i dopunjen okersmeđom, zelenom i žutom. S vanjske strane zdjelice nalazi se niz nepravilnih plavih poteza, a u središtu prstenaste noge je plavi izlomljeni motiv. Kao i na ranije spomenutoj *alla*

⁴¹ S. PETRICIOLI, 1973, sl. 3, br. inv. 142.

⁴² Narodni muzej Zadar, Odjel Muzej grada Zadra, br. inv. 1156, 1159.

⁴³ A. LEONARDUZZI – C. VALENT, 1993, kat. 242.

⁴⁴ L. BERTACCHI, 1977, kat. 33.

⁴⁵ G. C. BOJANI, 1997, T. 12/124-126, T. 14/160, 162.

⁴⁶ M. ZAGARČANIN, 2001, kat. 48; ISTI, 2004, kat. 75.

⁴⁷ C. RAVANELLI GUIDOTTI, 1998, 265-283.

porcellana zdjelici, vjerojatno je i ovdje riječ o potpisu radionice ili lončara. Dekorativni motiv cvijeta i vijenca na zdjelici zapravo tvore listići masline, po kojima se ovaj motiv i naziva *a foglia d'ulivo*. Brojne posude s ovakvom dekoracijom karakteristične su za venetske radionice u kasnom 16. i tijekom 17. stoljeća, no izvedba ornamenata nešto im je drugačija od naše. Venetske posude karakteriziraju listići nepravilnog oblika, a dekoriranje se izvodi isključivo zelenom i plavom bojom. Posude sa sličnom dekoracijom nalazimo u Faenzi. Njih Bojani uvrštava u *lijepi stil (stile bello)* s motivima *a foglia d'ulivo*.⁴⁸ Istom stilu pripada i naš primjerak, nastao u radionicama Faenze u prvoj polovici 16. st.

Zasebnu skupinu unutar majolike čini tzv. *berettina*. Riječ je o renesansnoj majolici sa specifičnom glazurou u koju je dodan oksid kobalta za postizanje plave boje. Zavisno o količini kobalta boja glazure varira od svijetloplave do sive. Pretpostavlja se da se najprije počela proizvoditi u Faenzi u radionici Casa Pirota.⁴⁹ Ornamentalni motivi slikani su najčešće tamnoplavom bojom, no koriste se bijela, zelena i oker. Na osnovu brojnih nalaza njena proizvodnja potvrđena je i u samoj Veneciji. Termin *berettina* nepoznatog je porijekla, a uzori za dekorativne motive kao i kod *alla porcellana* grupe dolaze s Orijenta, točnije iz Perzije.⁵⁰ Ninska *berettina* zastupljena je s nekoliko posuda koje pripadaju raznim podtipovima čija se podjela temelji na bojama korištenim za izradu slikanih ornamenata. U grupu s plavim slikanim ukrasom spada i ulomak dna posude otvorene forme s prikazom ženskog lika (T. III, 5). Dno ima stajaći prsten s vanjske strane, glazirane su obje strane posude, a tragovi slikanog ukrasa očuvani su samo u unutrašnjosti. Riječ je o prikazu mlađeg ženskog lika od kojeg je danas vidljiv samo gornji dio tijela i glava. Žena je odjevena u dekoltiranu haljinu i u lijevoj je ruci držala grančicu od koje je vidljiv samo gornji završetak. Kosa joj je upletena u punđu, a oko glave joj je aureola. Iza njene glave naznačeno je nebo, pa je moguće pretpostaviti da je lik bio postavljen u pejzaž. Slikani ornament rađen je plavom bojom na svijetloj plavoj podlozi, a izvanredna trodimenzionalnost lika postignuta je sjenčenjem. Na osnovu ikonografskih atributa aureole i grančice (masline, palme?) vjerojatno se radi o prikazu svete. Analogije za našu posudu nalazimo na *berettina* posudama s figuralnom dekoracijom proizvedenim u radionicama Faenze i Venecije tijekom prve polovice 16. st., iako se na njima umjesto svetačkih likova isključivo prikazuju ličnosti iz antičke mitologije.⁵¹ Zanimljiv nalaz su i posude koji pripadaju polikromno ukrašenoj *berettini*. Ulomci jedne polikromne posude otvorene forme ubrajaju se u *robbiana berettinu* (T. III, 6), nazvanu prema karakterističnom motivu festona preuzetog iz djela kipara Della Robbia. Na obodu teče jedna tamnoplava traka ispod koje se nižu dvije ravne i jedna valovita bijela linija. Ispod se nalazi motiv festona sa zelenim lišćem i plodovima. Na ostalom dijelu posude nalaze se stilizirani čvorovi i vitice. Posuda ima kompaktnu i sjajnu glazuru na kojoj je dekoracija slikana bijelom, plavom, zelenom i oker bojom. Motiv *alla robbiana* festona karakterističan je za radioničku produkciju Faenze i na osnovi brojnih analogija s područja Italije,⁵² smještamo naše ulomke u faentinske radionice druge četvrtine 16. st., iako nije nemoguće pretpostaviti da su nastali baš u čuvenoj radionici Casa Pirota. Osim u Ninu, *robbiana* posude kod nas su pronađene u Istri⁵³,

⁴⁸ G. C. BOJANI, 1997, 95.

⁴⁹ B. RACKHAM, 1952, 22.

⁵⁰ O. MAZZUCATTO, 1970, 1-2.

⁵¹ C. RAVANELLI GUIDOTTI, 1998, 333, 335; M. ZAGARČANIN, 2004, 49-50, kat. 50; B. RACKHAM, 1952, kat. 79, 80, 81a, 81b.

⁵² G. GARDELLI, 1986, T. XCII, XCIIIa, XCIV, XCV; G. C. BOJANI, 1997, 93-95; C. RAVANELLI GUIDOTTI, 1998, 306-313, kat. 71-77, 79; A. LEONARDUZZI – C. VALENTI, 1993, kat. 256; A. M. VISSER TRAVAGLI, 1990, 68-70.

⁵³ T. BRADARA, 2006, 48-50.

Zadru⁵⁴ i Splitu.⁵⁵ Polikromno oslikanoj *berettini* venecijanske produkcije pripada plitki tanjur s motivima cvijeća i voća (T. IV, 1). Tanjur ima sivkastu glazuru i ukrašen je s obje strane. U unutrašnjosti uz obod teče stilizirani plavi vijenac, ispod kojeg se nalaze tri polucvijeta margarite. Centralni dio tanjura zauzimaju plodovi voća (šljive, marelice, grožđe) između kojih su grančice lijeske s plodovima i listićima. Slikani ornament rađen je plavom, bijelom, žutom, oker, smeđom i zelenom bojom. S vanjske strane tanjura nalazi se niz prepletenih šiljastih lukova plave boje. Tanjur spada u ornamentalni tip *a fiori e frutti* (ukrašen cvijećem i voćem), a moguće ga je pripisati venecijanskim radionicama druge polovice 16. st.⁵⁶ Posude ukrašene voćem i cvijećem na području Dalmacije nalazimo u Splitu⁵⁷, te među teretom potopljenog broda kod otočića Gnalić u biogradskom akvatoriju, koji je datiran nalazom brončanih topova iz 1582. godine.⁵⁸

Majoličkim nalazima 16. st. pripada i rijedak nalaz majoličkog tanjura s *bianco su bianco* dekoracijom (T. IV, 2). Ovu dekoraciju karakterizira bijeli slikani ornament, izveden na bijelom fondu. Tanjur je dublji, srednje veličine, ima širi obod i prstenastu nogu na dnu. Oslikan je samo s unutarnje strane gustom bijelom bojom na prljavo bijelom fondu. U centru dna je kružni medaljon s lisnatim križnim motivom iz kojeg se granaju volute, okružen polukružnim laticnim motivima. Na stepenastoj profilaciji nalazi se dvostruka kružnica na kojoj su postavljene šiljaste laticice ispunjene kružićima i ljuskama. Prostor između latica popunjen je cvjetovima, a uz obod se ponavlja dvostruka kružnica ispunjena kosim crticama. Iako je riječ o dekoraciji bijele boje na bijelom fondu, tanjur je raskošno ukrašen i na njemu gotovo i nema prazne plohe. Tanjur se danas nalazi u Narodnom muzeju u Zadru i jedini je publiciran nalaz glazirane keramike s tog lokaliteta.⁵⁹ Ovaj nalaz jedini je takvog tipa pronađen u Ninu. Ulomci još jednog tanjura s takvom dekoracijom koji potječu iz uže gradske jezgre, čuvaju se u Narodnom muzeju u Zadru. Nažalost, točna lokacija i okolnosti nalaza nisu poznate, no usprkos tome, oni nam predstavljaju značajno svjedočanstvo o zastupljenosti ovog stila na širem zadarskom području. Poblizja determinacija našeg tanjura dosta je teška jer se ovaj tip dekoracije javlja u različitim regijama Italije kroz čitavo 16. stoljeće.⁶⁰ Nešto drugačiju ornamentiku, no istu tehniku ukrasa nalazimo na tanjuru koji je prema grbu obitelji Sforza i natpisu *Mantua* unutar stajaćeg prstena, smješten u krug mantovanskih radionica druge polovice 16. stoljeća.⁶¹ Na sličan način kao naš primjerak ukrašen je tanjur izložen u Vatikanskom muzeju u sklopu stambenih prostorija pape Pia V, proizveden između 1510. i 1520. g. u radionici Casa D'Este u Ferrari. Paralele nalazimo i među tanjurima s *bianco su bianco* dekoracijom iz Faenze s početka 16. st., koji su za razliku od naših ukrašeni i s vanjske strane plavom ornamentom karakterističnim za reverse *alla porcellana* posuda. U neke od navedenih radionica 16. st. vjerojatno je moguće smjestiti i nalaz ninskog tanjura.

Druga polovica 16. stoljeća vrijeme je promjene ukusa u ukrašavanju glaziranih keramičkih posuda. Tada se javlja *sažeti stil* (*stile compendiaro*), kao reakcija na raskošnost i dekorativnost prethodnih stilova. Njega karakterizira minimalna dekoracija izvedena na bijelom fondu. Ukrasni motivi ograničeni su na središnji dio posude, a slikarska paleta svodi se na svega nekoliko boja. Najpoznatiji radionički centar koji proizvodi keramiku ovog stila u drugoj polovici 16. i tijekom 17. stoljeća je Faenza, no ona se proizvodi i u drugim centrima središnje Italije kao što je Castelli.

⁵⁴ Narodni muzej Zadar, Odjel Muzej grada Zadra, br. inv. 963, 2152, 2160.

⁵⁵ H. ZGLAV-MARTINAC, 2004, kat. 338.

⁵⁶ G. LIVERANI 1960, cat. 75; G. CONTI, 1980, 349.

⁵⁷ H. ZGLAV-MARTINAC, 2004, kat. 335, 337.

⁵⁸ S. PETRICIOLI, 1970, 30-32; THE VENETIAN SHIP-WRECK, 2004, 11, 48; Z. MILEUSNIĆ, 2006, 106, Fig. 7.

⁵⁹ S. PETRICIOLI, 1971; ISTA, 1973.

⁶⁰ G. GARDELLI, 1990, 155.

⁶¹ G. CONTI, 1980, 349; G. SIVIERO, 1981, 42.

Uz kasniju fazu ovog stila moguće je vezati sljedeću posudu s florealnom dekoracijom (T. IV, 3). To je ulomak dna otvorene posude na prstenastoj nozi. Ukrašena je samo unutrašnjost posude, a ornament je smješten u središnjem dijelu dna. Prikaz je danas fragmentaran, no vidljiva je stabljika iz koje se granaju tri cvijeta. Oko cvjetova radijalno se nižu listići koji izlaze iz iste stabljike. Obrubni crtež je tamnosmeđe boje, cvjetovi su rađeni kombinacijom žute i okersmeđe, a listići su slikani prozирnom plavom bojom. Najbližu analogiju predstavljaju nam ulomci posuda pronađeni u Splitu⁶² i Dubrovniku.⁶³ Slikana dekoracija sa smeđim obrubnim crtežom i ovakvom paletom boja karakteristična je za kasnije razdoblje sažetog stila i radioničkog kruga Castellija u Abruzzu. Sličan prikaz listića na grančicama nalazimo na posudama 17. st. pronađenim u Kampaniji, no ostali dio dekoracije vidno je različit.⁶⁴ Na osnovi sličnosti sa splitskim i dubrovačkim primjercima i našu posudu moguće je smjestiti u radionice srednje ili južne Italije tijekom druge polovice 16. i prve polovice 17. st. Posuda svakako nije kasnija od 1646. godine kada dolazi do velikog rušenja Nina, nakon čega više ne nalazimo ovakav keramički materijal.

Kraju 16. i početku 17. stoljeća pripada zanimljiv nalaz polikromno ukrašenog fragmenta otvorene posude (T. IV, 4). To je dio oboda i stijenke posude sa sjajnom bijelom glazurom. Uz obod se nižu pojasevi pruga žute, narančaste i plave boje. Ispod njih nalaze se ostatci stilizirane dekoracije smještene unutar trokutastih polja. Danas je vidljivo jedno polje ispunjeno stiliziranom palmicom plave boje i drugo s ostatkom okernarančastog stiliziranog motiva *monticella*. Uz palmicu nalaze se ostatci nekog motiva slikani zelenom bojom. Zdjele s dekoracijom ovog tipa pronađene su u Splitu⁶⁵ i Starom Baru.⁶⁶ Najveće sličnosti s našim ulomkom ima jedna zdjela iz Bara, kod koje je plašt posude podijeljen na trokutasta polja u kojima se izmjenjuju motivi visećih plavih palmica i stajaćih oker *monticella*, a uz otvor i na dnu posude su nizovi raznobojnih kružnica.⁶⁷ Splitski primjerak, za razliku od našeg dekoriran je na način *višebojne rivestite*, kod koje se kositreno glazira i oslikava samo unutrašnjost posude.⁶⁸ Naš ulomak, kao i posude iz Starog Bara dekorirane su poput ostale majolike, što znači da im se kositrena glazura nalazi i s vanjske i unutarnje strane. Ovako dekorirane posude proizvođene su krajem 16. i početkom 17. stoljeća najvjerojatnije u nekoj od radionica središnje Italije, možda Deruti.

Posljednji ulomak majolike koji obrađujemo, pripada grupi španjolske ili hispano-maurske majolike. Ovo je ujedno jedini takav nalaz s ovog lokaliteta, među čijim materijalom prednjače nalazi talijanske majolike. Pod španjolskom majolikom podrazumijevamo kasnosrednjovjekovne i novovjekovne glazirane posude nastale na području Iberskog poluotoka, koje uzore vuku iz ranosrednjovjekovne produkcije islamske glazirane keramike. Španjolsku majoliku karakteriziraju posude ukrašene kobaltno plavim slikanim ukrasom i sjajnim lustrom. Lustru je dekoracija dobivena od oksida bakra i srebra, čija boja nakon pečenja varira od zlatne do rubinski crvene, zavisno o oksidu metala koji se dodaje smjesi. Tehnološki postupak izrade ove vrste keramike izuzetno je složen, jer se posuda morala čak tri puta peći. Dugotrajan i složen postupak izrade, kao i lustro dekoracija uvjetuju razvoj ove izuzetno cijenjene glazirane keramike na području čitave Europe. Ujedno i sam naziv majolika derivira iz imena otoka Maiorce, značajne španjolske luke iz koje se ta keramika izvozila diljem Mediteranskog bazena.

⁶² H. ZGLAV-MARTINAC, 2004, kat. 333.

⁶³ LJ. KOVAČIĆ, 2006, 167, Fig. 10.

⁶⁴ G. TORTOLANI, 2004, 89, Fig. 2.

⁶⁵ H. ZGLAV-MARTINAC, 2004, kat. 333.

⁶⁶ H. ZGLAV-MARTINAC, 2001, 26; ISTA, 2002, cat. 11; ISTA, 2004, kat. 186; M. ZAGARČANIN, 2004, kat. 86, 88, 89.

⁶⁷ M. ZAGARČANIN, 2004, kat. 88.

⁶⁸ H. ZGLAV-MARTINAC, 2004, 65-66.

Radionice Iberskog poluotoka s produkcijom te keramike započinju već od 13. st., no pravi procvat događa se tijekom 14. i 15. st. kada se iz Španjolske izvoze velike količine ove keramike, sve do početka 16. kada se produkcija gasi i ta vrsta keramike potpuno nestaje. U tom razdoblju najznačajniji centri koji proizvode ovu keramiku nalaze se u Valenciji i njenoj okolici i upravo na njihove produkte nailazimo diljem čitave Europe. Od oblika posuda prevladavaju one otvorenih formi poput poluloptastih zdjelica s konkavno uvučenim dnom. Upravo ovakvom obliku zdjelice pripada ulomak oboda pronađen na lokalitetu Sv. Križ. Kod ovakvih zdjelica stijenka posude stanjuje se prema vrhu, što je evidentno i na našem primjerku. Posuda ima bijelu glazuru i slikani ornament s obje strane. S unutrašnje strane posude ostatci su dva šesterolatična cvijeta, a s vanjske strane je tročlani listić (T. IV, 5, 5a). Riječ je o motivima listova i cvjetova bryonije, biljke koja pripada vrsti tikve, a karakterizira je tročlano lišće slično peršinovom i cvjetovi s pet latica, koji su na keramici prikazani kao šesterolatični.⁶⁹ Slikani ornament rađen je kobaltno plavom bojom, a lustro ornament nije sačuvan. Našem ulomku brojne analogije nalazimo na tanjurima i zdjelicama s motivom bryonije pronađenima na području Dalmacije⁷⁰, Istre,⁷¹ Italije,⁷² te onima u kolekciji Metropolitan Museuma u New Yorku⁷³. Motiv bryonije karakterističan je za radionice Valencije tijekom čitavog 15. st., kojima pripada i naš ulomak. No, po osobitosti dekoracije ipak ga smještamo u prvu polovicu 15. st. Osim ovog lokaliteta, španjolska majolika u Ninu pronađena je u većoj količini na nalazištu Kraljevac. U bližoj okolici Nina, ova keramička vrsta izuzetno je dobro zastupljena i u Zadru, gdje se pojavljuju razne tipologije i dekorativni motivi karakteristični za najpoznatija keramičarska središta Španjolske 14. i 15. stoljeća.

Navedeni primjeri glazirane keramike evidentiraju nam razne keramičke vrste i dekorativne stilove pronađene u okolišu crkve sv. Križa. Među njima svakako prednjače nalazi koji potječu iz Italije, za razliku od španjolske keramike koja je zastupljena samo jednim ulomkom. Kod keramike koja potječe iz Italije razlikujemo produkte nekoliko radioničkih centara raznih regija. Zanimljivo je da među nalazima engobirane keramike najveći dio čini ona nastala u radionicama Veneta, a nešto je slabije zastupljena keramika iz Emilije-Romagne. Kod majolike je upravo suprotan slučaj, pa veći dio nalaza čini ona iz Emilije-Romagne, odnosno najpoznatijeg centra Faenze, dok su nalazi iz Veneta i ostalih regija puno rjeđi. Španjolska keramika, iako zastupljena jednim ulomkom izuzetno je važna, jer nam potvrđuje postojanje ove cijenjene vrste keramike koja je proizvedena u najpoznatijim radionicama 15. st. na tlu Iberskog poluotoka.

Nalazima glazirane keramike u Ninu moguće je pratiti njezin stilski razvoj od kraja 14. do sredine 17. stoljeća koji se poklapa s gotikom i renesansom u umjetnosti, a čiji je ukus i utjecaj vidljiv i na ovoj građi. Važnost ovih nalaza očituje se i u potvrdi o rušenju Nina 1646. godine, nakon koje više ne nalazimo na primjerke luksuzne glazirane keramičke robe. Pronađeni keramički materijal ujedno je i potvrda kontinuiteta naseljavanja jednog prostora, koji traje od antike kroz čitav srednji i novi vijek. Slične tragove života srednjeg i novog vijeka na ostacima starije antičke arhitekture nalazimo i u Dioklecijanovoj palači u Splitu, gdje je pronađena veća količina ocakljene keramike ovih razdoblja.⁷⁴ Glazirana keramika svjedoči nam i o visokoj kulturi

⁶⁹ V. TOMADIN, 1993, 40.

⁷⁰ S. PETRICIOLI, 1982, 54-55, 60-65; V. DELONGA, 1986, 168; H. ZGLAV-MARTINAC, 2004, kat. 135.

⁷¹ T. BRADARA, 1996, 51, 53; ISTA, 2004, 96-97; ISTA, 2005, kat. 8, 14-16, 40, 42, 48-50.

⁷² D. WHITEHOUSE, 1972, pl. LIV c; F. SACCARDO, 1987, 206, fig. 7, 8; A. M. VISSER TRAVAGLI, 1990, kat. 31; V. TOMADIN, 1993, 42.

⁷³ T. HUSBAND, 1970a, 26-27, 29.

⁷⁴ V. DELONGA – M. BONAČIĆ MANDINIĆ, 2005, 26-28.

stanovanja u Ninu, kao i znatnoj ekonomskoj moći stanovnika kuće, koji su u sastavu kućnog inventara mogli imati ovako cijenjeno i skupocjeno posuđe. Daljnja arheološka istraživanja upravo su nužna, jer će pridonijeti ne samo boljem poznavanju keramičke građe, nego i načina života ovih još uvijek nedovoljno poznatih razdoblja.

KATALOG:

1. ZDJELICA (T. I, 1)

- Nalazište: Nin, Sv. Križ, 1969., □ VI, ▽ 40-60 cm
- Dimenzije: vis. 5,3; promj. prst. noge 5,4 cm
- Tip: engobirana keramika
- Opis: Fragmentarna poluloptasta zdjelica na prstenastoj nozi unutar koje je štitasto ispupčenje. U unutrašnjosti je sloj engoba, prekriven smeđom glazurom, koja prelazi i na vanjsku stranu oboda.

2. ULOMCI ZDJELICE (T. I, 2)

- Nalazište: Nin, Sv. Križ, 1969., □ XI, ▽ 150 cm
- Dimenzije: a) 4 x 5,7; b) 7 x 5,5; c) 4 x 3,5 cm
- Tip: engobirana keramika
- Opis: Ulomci bikoničnih zdjelica s obodom izvijenim prema van. Unutrašnjost engobirana i glazirana zelenom bojom, koja prelazi i na vanjsku stranu oboda.

3. ZDJELA (T. I, 3)

- Nalazište: Nin, Sv. Križ, 1969., □ XII, ▽ 150 cm
- Dimenzije: promj. otv. 28; vis 8,5; promj. prst. noge 8,5 cm
- Tip: engobirana slikana keramika
- Opis: Dublja konična zdjela s obodom izvijenim prema van. Dno završava prstenastom nogom unutar kojeg je štitasto ispupčenje. Unutrašnjost je engobirana, oslikana i glazirana. Na engobiranom fondu slikani motiv čine slobodni potezi kistom u oker i zelenoj boji.

4. TANJUR (T. I, 4)

- Nalazište: Nin, Sv. Križ, 1969., □ XII, ▽ 150-160 cm
- Dimenzije: promj. otv. 28,5; vis 6; promj. staj. prst. 12 cm
- Tip: engobirana slikana keramika, ukras *a macculazione*
- Opis: Tanjur s obodom lagano izvijenim prema van, na dnu završava stajaćim prstenastom nogom. Ukrašen i glaziran s obje strane. Na tamnozelenoj podlozi je motiv svjetlijih zelenih nepravilnih mrlja.

5. POSUDA OTVORENE FORME (UMIVAONIK?) (T. I, 5)

- Nalazište: Nin, Sv. Križ, 1969., □ XII, ▽ 150 cm
- Dimenzije: promj. otv. 30; vis 6,3; promj. staj. prst. 14 cm
- Tip: engobirana slikana keramika, ukras *a macculazione*
- Opis: Posuda otvorene forme sa širim obodom izvijenim prema van. Na dnu završava stajaćim prstenom. Obje strane posude ukrašene su i glazirane. Na bijelom engobiranom fondu je motiv tamnoplavih nepravilnih mrljica.

6. ULOMAK ZDJELE (T. I, 6)

- Nalazište: Nin, Sv. Križ, 1969., □ XI, ▽ 80-90 cm
- Dimenzije: 10,5 x 8 cm
- Tip: gravirana keramika, arhajska
- Opis: Ulomak gornjeg dijela bikonične zdjele. S vanjske strane ispod otvora nalaze se tri plastične ispupčene trake s utisnutim okomitim crticama. Posuda je bila ukrašena i glazirana samo s unutarnje strane. Na engobiranoj podlozi je stilizirani vegetabilni motiv rađen tehnikom graviranja i prekriven zelenom glazurom.

7. VRČ (T. II, 1)

- Nalazište: Nin, Sv. Križ, 1969., prost. 10, jama 2.
- Dimenzije: 10,5 x 8 cm
- Tip: gravirana keramika, arhajska
- Opis: Trbušasti vrč s trolisnim otvorom, koji na dnu završava ravnom stopom. Vrč ima jednu trakastu ručku koja ide od otvora do donjeg dijela trbuha. Vanjšina vrča ukrašena je i glazirana. U unutrašnjosti vrč je premazan prozirnom glazurom. S vanjske strane dekorativni motiv je geometrijsko-vegetabilnoga karaktera, rađen tehnikom graviranja i dopunjen oker i zelenom bojom.

8. ULOMAK VRČA (T. II, 2)

- Nalazište: Nin, Sv. Križ, 1969., □ XII, ▽ 110 cm
- Dimenzije: najv. sač. vis. 7; promj. dna 9,5 cm
- Tip: gravirana keramika, *a punta e stecca*
- Opis: Donji dio tijela vrča na ravnoj stopi. Unutrašnjost vrča je samo prekrivena prozirnom glazurom, dok je vanjšina ukrašena i glazirana. Dekorativni motiv je geometrijsko-vegetabilnog karaktera rađen *a punta e stecca* tehnikom. Iznad graviranog ukrasa je zelena glazura.

9. ULOMAK ZDJELE (T. II, 3)

- Nalazište: Nin, Sv. Križ, 1969., □ XI, ▽ 150 cm
- Dimenzije: 5,5 x 9,5 cm
- Tip: gravirana keramika, *lionata a punta e stecca*
- Opis: Ulomak profiliranog oboda zdjele, glazirane žućkastosmeđom glazurom s obje strane. U unutrašnjosti je gravirani stiliziran vegetabilni ukras rađen *a punta e stecca* tehnikom.

10. ZDJELICA (T. II, 4)

- Nalazište: Nin, Sv. Križ, 1969., □ XII, ▽ 150 cm
- Dimenzije: promj. otv. 12,6; vis. 6; promj. staj. prst. 5,3 cm
- Tip: gravirana keramika, ukras *alla trevisana*
- Opis: Zdjelica zvonolikog oblika s obodom izvijenim prema van koja na dnu završava malim stajaćim prstenom. Zdjelica je ukrašena i glazirana s obje strane. Vegetabilni dekorativni motiv *alla trevisana* dopunjen je oker, plavom i zelenom bojom.

11. ULOMAK VRČA (T. II, 5)

Nalazište: Nin, Sv. Križ, 1970., ▽ 10-150 cm

Dimenzije: 7,5 x 10,5 cm

Tip: majolika, standardna arhajska

Opis: Ulomak stijenke vrča, ukrašenog samo s vanjske strane. Dekorativni motiv vegetabilnog je karaktera i slikan je smeđom i zelenom bojom. S vanjske strane je kositrena, a s unutarnje olovna glazura.

12. VRČ (T. II, 6)

- Nalazište: Nin, Sv. Križ, 1969. prost. 10, jama 2
- Dimenzije: najv. vis. 14; promj. dna 9,7 cm
- Tip: majolika, plava arhajska
- Opis: Donji dio trbušastog vrča na ravnoj stopi. Vrč je ukrašen samo s vanjske strane, a dekoracija je geometrijsko-vegetabilnoga karaktera. Ornament je slikan smeđom i plavom bojom. Na vanjštini je kositrena, a u unutrašnjosti olovna glazura.

13. ULOMAK VRČA (T. III, 1)

- Nalazište: Nin, Sv. Križ, 1969., □ VI, ▽ 80-90 cm
- Dimenzije: najv. vis. 14; promj. dna 9,7 cm
- Tip: majolika, strogi stil, ukras cvjetne gotike
- Opis: Ulomak trbuha vrča, bijelo glaziranog s obje strane. S vanjske strane je ostatak heraldičkog motiva smještenog unutar medaljona. Slikana dekoracija rađena je tamnoplavom i oker bojom.

14. ULOMAK ZDJELICE (T. III, 2)

- Nalazište: Nin, Sv. Križ, 1969., □ VI, ▽ 50-80 cm
- Dimenzije: najv. vis. 2; 6 x 3 cm
- Tip: majolika, strogi stil, ukras cvjetne gotike
- Opis: Ulomak dna zdjelice na stajaćem prstenu. Posuda je bijelo glazirana s obje strane, a oslikana samo s unutarnje. Dekoraciju čine stilizirani geometrijski motivi u kombinaciji s motivima *monticella* slikani tamnoplavom i oker naračastom bojom.

15. ZDJELICA (T. III, 3)

- Nalazište: Nin, Sv. Križ, 1969., □ XII, ▽ 150-160 cm
- Dimenzije: promj. otv. 12,5; vis. 5; promj. staj. prst. 5 cm
- Tip: majolika *alla porcellana*
- Opis: Zdjelica zvonolikog oblika s obodom izvijenim prema van i malom nožicom na dnu. Posuda je glazirana i oslikana s obje strane. U unutrašnjosti uz otvor javlja se vegetabilna dekoracija, a na dnu je centralni medaljon sa stiliziranim pejzažom. Na plaštu posude izvana su nepravilni potezi, a unutar stajaćeg prstena je monogram lončara. Dekoracija je slikana tamnoplavom bojom.

16. ZDJELICA (T. III, 4)

- Nalazište: Nin, Sv. Križ, 1969., □ XII, ▽ 150 cm
- Dimenzije: promj. otv. 12,2; vis. 5,5; promj. staj. prst. 6 cm
- Tip: majolika *a foglia d'ulivo*
- Opis: Zdjelica zvonastog oblika s blago profiliranim obodom i malim stajaćim prstenom na dnu. Ukrašena je i glazirana s obje strane. U unutrašnjosti se nalazi vegetabilna dekoracija, a s vanjske strane na plaštu su nepravilni potezi i monogram lončara unutar prstenaste noge. Dekoracija je slikana žutom, oker, zelenom i plavom bojom.

17. ULOMAK DNA (T. III, 5)

- Nalazište: Nin, Sv. Križ, 2000., prost. 45, ▽ 110-120 cm
- Dimenzije: 6,1 x 3,5 cm
- Tip: majolika *berettina*
- Opis: Ulomak dna posude otvorene forme s malom prstenastom nožicom. Posuda je glazirana s obje, a ukrašena samo s unutarnje strane. Od dekorativnog motiva preostao je dio ženske figure postavljene u pejzažu. Dekoracija je oslikana plavom bojom na sivkastoplavom fondu.

18. ULOMCI POSUDE (T. III, 6)

- Nalazište: Nin, Sv. Križ, 1969., □ XI, ▽ 150 cm
- Dimenzije: a) 5,5 x 3; b) 7,5 x 2,5; c) 3,5 x 4; d) 2,5 x 4; e) 3 x 1 cm
- Tip: majolika *berettina*,, ukras *alla robbiana*
- Opis: Fragmenti posude otvorene forme glazirani i oslikani s obje strane. U unutrašnjosti na plavom fondu je vegetabilni motiv festona i vitica, a s vanjske strane su nepravilni potezi. Unutrašnjost je oslikana tamnoplavom, bijelom, oker i zelenom, a vanjšina tamnoplavom bojom.

19. TANJUR (T. IV, 1)

- Nalazište: Nin, Sv. Križ, 1969., □ X, ▽ 150 cm
- Dimenzije: promj. otv. 20,5; vis. 3; promj. staj. prst. 9,5 cm
- Tip: majolika *berettina*, ukras *a fiori e frutti*
- Opis: Plitki tanjur srednje veličine ukrašen i glaziran sivoplavom glazurom s obje strane. U unutrašnjosti je dekorativni motiv cvijeća i voća. S vanjske strane na plaštu je motiv prepletenih prelomljenih lukova. Dekoracija je slikana bijelom, tamnoplavom, zelenom, žutom i okersmeđom bojom.

20. TANJUR (T. IV, 2)

- Nalazište: Nin, Sv. Križ, 1969., □ XII, ▽ 150 cm
- Dimenzije: promj. otv. 22,3; vis. 4; promj. staj. prst. 8 cm
- Tip: majolika *bianco su bianco*
- Opis: Dublji tanjur sa širim obodom i stajaćim prstenom na dnu. Glazirane su obje, a oslikana samo unutrašnja strana. Dekorativni motiv florealnoga karaktera slikan je bijelom bojom na prljavo bijelom fondu.

21. ULOMAK DNA (T. IV, 3)

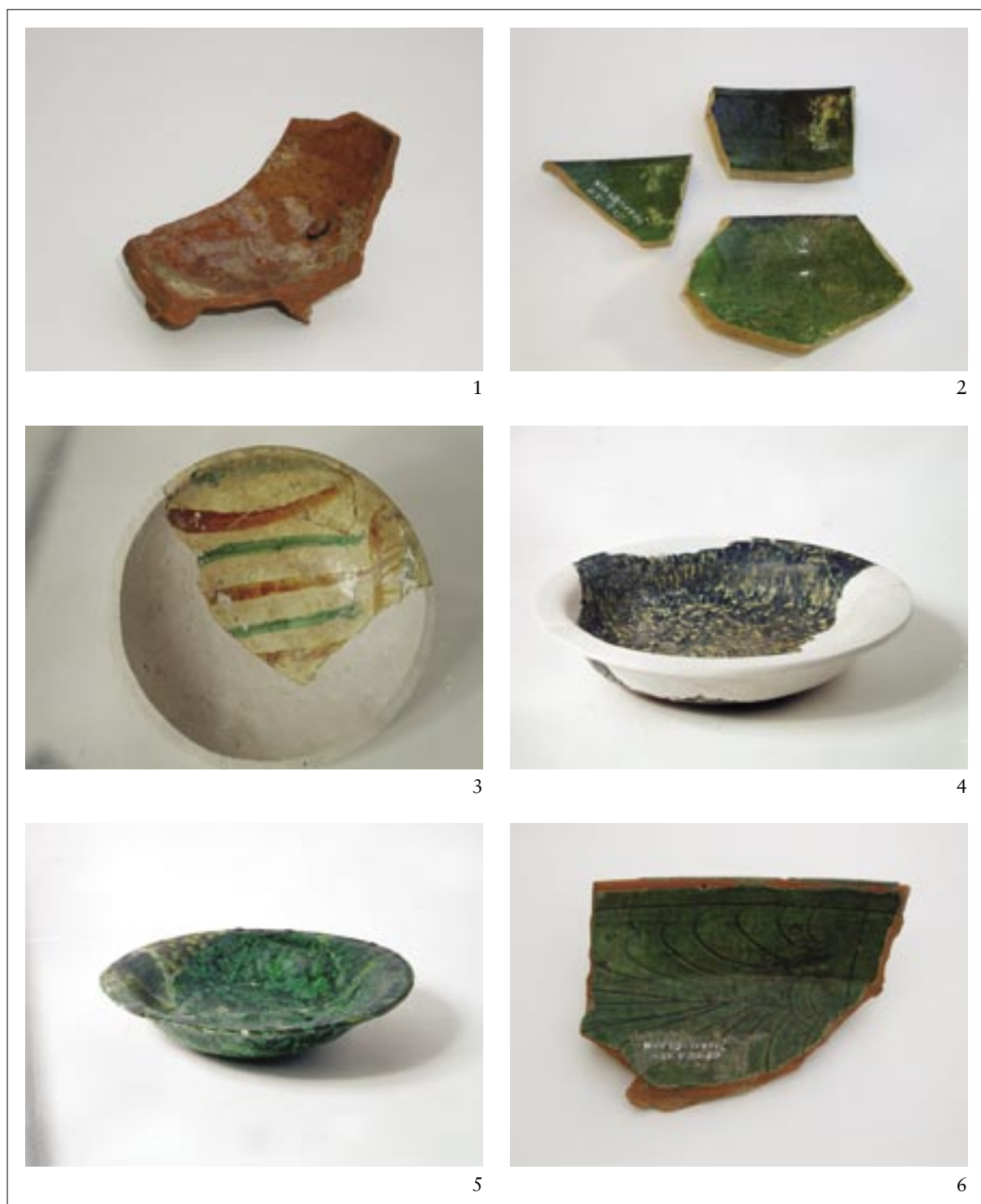
- Nalazište: Nin, Sv. Križ, 1969., □ VII, ▽ 40 cm
- Dimenzije: promj. otv. 22,3; vis. 4; promj. staj. prst. 8 cm
- Tip: majolika *compendiaria*
- Opis: Ulomak dna otvorene posude na prstenastoj nozi. Glazirane su obje, a oslikana samo unutarnja strana. Dekorativni motiv florealnoga karaktera slikan je tamnosmeđom, žutom i oker bojom.

22. ULOMAK OBODA (T. IV, 4)

- Nalazište: Nin, Sv. Križ, 1969., □ XI, ▽ 80-90 cm
- Dimenzije: 8 x 9 cm
- Tip: majolika, kasna (?)
- Opis: Ulomak profiliranog oboda otvorene posude. Glaziran s obje, a oslikan samo s unutarnje strane. U unutrašnjosti je stilizirani motiv geometrijsko-vegetabilnoga karaktera oslikan žutom, okernaračastom, plavom i zelenom bojom.

23. ULOMAK ZDJELICE (T. IV, 5, 5a)

- Nalazište: Nin, Sv. Križ, 1969., □ VI, ▽ 50-80 cm
- Dimenzije: 5 x 2,9 cm
- Tip: španjolska ili hispano-maurska majolika
- Opis: Ulomak oboda zdjelice čija se stijenka stanjuje prema vrhu. Ulomak je glaziran i oslikan s obje strane. Dekorativni motiv vegetabilnoga karaktera rađen je kobaltnoplavom bojom na bijelom fondu.

*T. I. Engobirana keramika: monokromna 1-2, oslikana 3-5; Arhajska gravirana keramika: 6.
Pl. I. Slipped pottery: monochromatic 1-2, painted 3-5; archaic engraved pottery 6.*

*T. II. Gravirana keramika: arhajska 1, a punta e stecca 2-3; alla trevisana 4; Arhajska majolika: 5-6.
Pl. II. Engraved pottery: archaic 1; a punta e stecca 2-3; alla trevisana 4; archaic majolica 5-6.*

*T. III. Majolika: dekoracija cvjetne gotike 1-2; alla porcellana 3; a foglia d'ulivo 4, berettina 5-6.
Pl. III. Majolica: floral Gothic decoration 1-2; alla porcellana 3; a foglia d'ulivo 4; berettina 5-6.*

T. IV. Majolika: berettina 1, bianco su bianco 2, compendiaria 3, kasna 4; španjolska ili hispano-maurska 5-5a.
 Pl. IV. Majolika: berettina 1; bianco su bianco 2; compendiaria 3; late 4; Spanish or Hispano-Moorish 5-5a.

LITERATURA:

- BALLARDINI, G., 1938. - *Corpus della maiolica italiana II, Le maioliche datate dal 1531 al 1535*, Roma.
- BELOŠEVIĆ, J., 1999. - Srednjovjekovno groblje u okolišu crkve Sv. Križa u Ninu, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio povijesnih znanosti*, 36 (24), Zadar, 105-154.
- BELOŠEVIĆ, J., 2000. - Slavenska naseobinska keramika otkrivena u okolišu crkve Sv. Križa u Ninu, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio povijesnih znanosti*, 38(25), Zadar, 113-120.
- BERTACCHI, L., 1977. - *Ceramiche dal XIV al XIX secolo, dagli scavi archeologici di Aquileia*, Aquileia.
- BOJANI, G. C., 1997. - *Per una storia della ceramica di Faenza, Materiali dalle mura del Portello, vol. 1 – Catalogo*, Faenza.
- BOJANI, G. C., 1997a. - *Per una storia della ceramica di Faenza, Materiali dalle mura del Portello, vol. 2 – Allegato*, Faenza.
- BRADARA, T., 2001. - Nalazi kasnosrednjovjekovne i renesansne glazirane keramike u Istri (od 14. do 16. stoljeća), *Histria Archaeologica*, 32, Pula, 31-53.
- BRADARA, T., 2004. - Španjolska keramika na području Istre, *Histria Antiqua*, 12, Pula, 93-102.
- BRADARA, T., 2005., - Španjolska keramika na području Istre (kataloška obrada), *Histria Archaeologica*, 34, Pula, 131-185.
- BRADARA, T., 2006., - *Kasnosrednjovjekovna i renesansna keramika s područja Istre – stolno posuđe od 14. do 16. st./ Le ceramiche bassomedievali e rinascimentali in territorio Istriano – Il vaselame da mensa dei secoli XIV-XVI*, Pula.
- BUERGER, J., 1979. - The Medieval Glazed Pottery, *Diocletian's palace, Report on joint excavations, vol. 3*, Split, 5-125.
- CONTI, G., 1980. - *L'arte della maiolica in Italia*, Milano.
- COZZA, F., 1988. - Ritrovamento di ceramiche e vetri dei secoli XIV-XV nel palazzo già Dondi dall'Orologio a Padova, *Archeologia Veneta*, 11, Padova, 171-239.
- CUNJA, R., 1999. - Ceramica tardomedievale e rinascimentale a Koper-Capodistria, *Ceramica dal Bassomedioevo al Rinascimento in Italia nordorientale e nelle aree transalpine, Atti della giornata di Studio (Udine, 16 Marzo 1996), Archeologia di frontiera 2*, Trieste, 131-134.
- CUNJA, R., 2004. - Zbirka Gajšek, *Srednjeveška in novoveška keramika iz Pirana in Svetega Ivana*, Koper, 69-203.
- DELONGA, V., 1986. - Nalazi hispano-maurske majolike na Bribiru, *Starohrvatska prosvjeta*, 16, Split, 165-175.
- DELONGA, V., 1992. - O arhajskoj majolici srednjovjekovnog Bribira, *Prijatelj zbornik I, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 32, Split, 357-373.
- DELONGA, V., 1996. - Keramika, *Bribir u srednjem vijeku*, 3. dopunjeno izdanje, Split, 55-68.
- DELONGA, V. – BONAČIĆ MANDINIĆ, M., 2005. - 17 u 8. *Arheološka istraživanja u jugoistočnom dijelu Dioklecijanove palače 1992. godine*, Split.
- GARDELLI, G., 1986. - *Ceramiche del Medioevo e del Rinascimento*, Ferrara.
- GELICHI, S., 1988. - Ceramiche venete importate in Emilia-Romagna tra XIII e XIV secolo, *PADUSA, Bolletino del Centro Polesano di Studi Storici Archeologici ed Etnografici*, 24, Rovigo, 5-43.
- GUSAR, K., 2006. - *Gotička i renesansna keramika iz Nina*, magistarski rad, Zadar.

- GUSAR, K., 2006a. - Italian glazed pottery from the venetian period in Zadar, *The heritage of Serenissima. The presentation of the architectural and archeological remains of the Venetian Republic*, M. GUŠTIN, S. GELICHI, K. SPINDLER, (ed.), Proceeding of the international conference Izola – Venezia 4.9.11. 2005., Koper, 141-147.
- GUŠTIN, M., 1991. - *Capodistria tra Roma e Venezia*, Ljubljana.
- HUSBAND, T., 1970. - Valencian Lustreware of the Fifteenth Century, Notes and Documents, *Bulletin of Metropolitan Museum of Art*, New York, 11-19.
- HUSBAND, T., 1970a. - Valencian Lustreware of the Fifteenth Century, An Exhibition at the Cloisters, *Bulletin of Metropolitan Museum of Art*, New York, 20-31.
- KOVAČIĆ, L.J., 2006 - *Raccolta delle ceramiche dal XIV al XVII secolo del Museo Archeologico di Ragusa, The heritage of Serenissima. The presentation of the architectural and archeological remains of the Venetian Republic*, M. GUŠTIN, S. GELICHI, K. SPINDLER (ed.), Proceeding of the international conference Izola – Venezia, 4.9.11. 2005., Koper, 161-168.
- KRIŽANAC, M., 1997. - Keramika iz bunara u crkvi sv. Tripuna u Kotoru, *Glasnik Odjeljenja Crnogorske akademije nauka i umjetnosti*, br. 16, Podgorica, 1997., 153-188.
- LEONARDUZZI, A., 1993. - La maiolica rinascimentale, *Ceramiche rinascimentali a Udine e altri materiali dello scavo del Palazzo Savorgnan di Piazza Venerio*, Roma, 51-56.
- LEONARDUZZI, A. – VALENT, C., 1993. - Maiolica rinascimentale - catalogo, *Ceramiche rinascimentali a Udine e altri materiali dello scavo del Palazzo Savorgnan di Piazza Venerio*, Roma, cat. 241-275.
- LIVERANI, G., 1960. - *Italianische Majolika*, Köln.
- MAGNANI, R. – MUNARINI, M., 1998. - *La ceramica graffita del Rinascimento tra Po, Adige e Oglio*, Ferrara.
- MAZZUCATO, O., 1970. - *Documentazione sulla fabbrica per ceramiche scoperta in Via S. Mattia in Padova*, PADUSA, *Bolletino del Centro Polesano di Studi Storici Archeologici ed Etnografici*, 6, 3, Rovigo, 1-6.
- MILEUSNIĆ, Z., 2006 - The pottery from Gnalić wreck, *The heritage of Serenissima. The presentation of the architectural and archeological remains of the Venetian Republic*. M. GUŠTIN, S. GELICHI, K. SPINDLER (ed.) – Proceeding of the international conference Izola – Venezia, 4.9.11. 2005., Koper, 104-107.
- NEPOTI, S., 1991. - *Ceramiche graffite delle donazioni Donini Baer*, Faenza.
- NOVAK-SAMBRAILO, M., 1969. - Političko-upravni položaj Nina u doba Mletačke republike, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, 16-17 (= *Povijest grada Nina*), Zadar, 157-189.
- PETRICIOLI, S., 1968. - Primjerci gravirane keramike XV i XVI stoljeća pronađeni u Zadru, *Peristil*, 10-11, Zagreb, 69-77.
- PETRICIOLI, S., 1970. - Keramika, *Vrulje*, 1, Zadar, 30-32.
- PETRICIOLI, S., 1971. - *Majolika iz Zadra*, Zadar.
- PETRICIOLI, S., 1973. - *Majolika iz Zadra*, Beograd.
- PETRICIOLI, S., 1982. - Hispano-maurska majolika iz Zadra, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 24, Split, 51-71.
- PETRICIOLI, S., 1995. - *Gotičko-renesansna majolika iz Zadra*, Zadar.
- RACKHAM, B., 1952. - *Italian Maiolica*, London.
- RAVANELLI GUIDOTTI, C., 1998. - *Thesaurus di opere della tradizione di Faenza*, Faenza.

- RAVNIK TOMAN, B., 1999. - Gli scavi archeologici a Pusti grad - Waldenberg sopra Zgornja Lipnica, *Ceramica dal Bassomedioevo al Rinascimento in Italia nordorientale e nelle aree transalpine, Atti della giornata di Studio (Udine, 16 Marzo 1996), Archeologia di frontiera 2, Trieste, 151-152.*
- REGGI, G., 1971. - *La ceramica graffita in Emilia-Romagna dal secolo XIV al secolo XIX, catalogo della mostra, Modena.*
- SACCARDO, F., 1987. - Ceramica dei secoli XIV-XVII nel ritrovamento della Scuola Vecchia della *Misericordia in Venezia, u: Atti del convegno «La ceramica graffita medievale e rinascimentale nel Veneto», 6 marzo 1987., Bolletino del Museo Civico di Padova, numero speciale, Padova, 203-211.*
- SACCARDO, F., 1993. - *La ceramica graffita a Venezia dal tardo XVI al XVIII secolo e un documento con l'inventario di una bottega di «bochaler», u: Alla fine della graffita. Ceramiche e centri di produzione nell'Italia settentrionale tra XVI e XVII secolo, Firenze, 139-166.*
- SCHEIN, T., 1999. - Il castello di Predjama (Lueg) presso Postojna (Postumia), *Ceramica dal Bassomedioevo al Rinascimento in Italia nordorientale e nelle aree transalpine, Atti della giornata di Studio (Udine, 16 Marzo 1996), Archeologia di frontiera 2, Trieste, 143-144.*
- SIVIERO, G., 1981. - *Ceramiche nel Pallazo Ducale di Mantova, Mantova.*
- ŠIREC, L.J., 1985. - Srednjovjekovna keramika iz cisterne kastruma na otoku Brioni, *Histria Archaeologica, 15-16, Pula, 85-107.*
- ŠIREC, L.J., 1995. - Primjerci gravirane renesanse keramike iz kaštela Dvigrad, *Histria Archaeologica, 26, Pula, 131-170.*
- THE VENETIAN SHIPWRECK, 2004. - *The Venetian Shipwreck at Gnalić, Koper.*
- TOMADIN, V., 1993. - Le ceramiche di Palazzo Savorgnan in Udine, nel contesto dei ritrovamenti Friulani, u: *Ceramiche rinascimentali a Udine e altri materiali dello scavo del Pallazo Savorgnan di Piazza Venerio (a cura di M. Buora), Roma, 35-38.*
- TORTOLANI, G., 2004. - I "bianchi" e il compendario nel salernitano, *Azulejos, 1, Pianella, 85-138.*
- TRALJIĆ, S. M., 1969. - Nin pod udarom mletačko-turskih ratova, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, 16-17 (= Povijest grada Nina), Zadar, 597-629.*
- VISSER TRAVAGLI, A. M., 1990. - Ceramiche a Ferrara in età estense dalla Collezione Pasetti, *Quaderni dei Musei Ferraresi, 5, Ferrara.*
- WHITEHOUSE, D., 1972. - Excavation and Survey at Tuscania, The Medieval and Renaissance Pottery, *Papers of the British School at Rome, 40, London, 196-238.*
- ZAGARČANIN, M., 2000. - *Srednjovjekovna keramike na prostoru Starog grada Bara XIV-XVI vijek, katalog izložbe, Bar.*
- ZAGARČANIN, M., 2004. - *Stari Bar, Keramika venecijanskog doba, Koper.*
- ZGLAV-MARTINAC, H., 2001. - *Antiche ceramiche italiane tra le due sponde dell' Adriatico, dal Palazzo di Diocletiano a Spalato alla Fortezza di Pescara, Pescara.*
- ZGLAV-MARTINAC, H., 2002. - Ceramiche medievali e postmedievali trovate a Spalato (XIII-XVIII sec.), *Atti della I Giornata di studi sulla Maiolica Abruzzese, Quaderni del Museo delle Genti di Abruzzo, 35-36, Abruzzo, 166-177.*
- ZGLAV-MARTINAC, H., 2004. - *Ulomaka do ulomka...Prilog proučavanju keramike XIII.-XVIII. stoljeća iz Dioklecijanove palače u Splitu, Split.*
- ŽBONA TRKMAN, B., 1991. - *Grajska zapuščina, Dobrovo.*

LATE MEDIEVAL AND MODERN PERIOD GLAZED POTTERY FROM THE SITE OF SV. KRIŽ IN NIN

SUMMARY

During the archaeological excavations at the site of Sv. Križ (Church of the Holy Cross) in Nin in 1969, in the immediate vicinity of the church itself traces were found of a dwelling structure from the Gothic-Renaissance period. Excavations were continued in 1970, and afterwards from 1997 to 2000, when the entire site was excavated completely. A large quantity of late medieval and early modern glazed pottery was found inside the Gothic-Renaissance house. The pottery material from the period of the 14th-17th centuries included glazed vessels that belong to varied types and decorative styles of glazed pottery. The two basic kinds of glazed pottery can be found among this material: slipped pottery and majolica. Slipped pottery was represented by simple vessels covered with a colored glaze, followed by painted and engraved pottery whose decoration was produced through a technique of incision with a sharp point and blunt piece of board. Various decorative styles can be noted for this type, and engraved pottery includes the earliest archaic group from the second half of the 14th century, Renaissance pottery belonging to the 15th and 16th centuries, and late engraved pottery from the end of the 16th and first half of the 17th centuries. Varied decorative styles can also be noted among the finds of majolica. After the archaic majolica, dated to the second half of the 14th century, in the 15th and 16th centuries follow styles of Gothic and Renaissance inspiration, such as the *severo* or *bello* styles, and finds with *alla porcellana*, *berettina*, and *bianco su bianco* decoration, while the *compendiario* style characteristic for the second half of the 16th and beginning of the 17th centuries. Most of the glazed pottery material came from the Italian workshops of the Veneto and Emilia-Romagna, while only one fragment of a vessel came from Spanish majolica. Spanish majolica was the most valuable and best known type of glazed pottery from this period, and the fragment from Nin was made in the workshops of Valencia in the 15th century. All the finds of glazed pottery discovered at this site confirm the comfortable lifestyles and economic prosperity of the inhabitants of Nin, as well as the strong trade connections of this area with the other European countries.

KEY WORDS: *Nin, glazed pottery, late medieval, early modern, pottery workshops, Italy, Spain*